

Avhør på stedet

En ukjent svakhet i etterforskningen?

En teoretisk oppgave

BACHELOROPPGAVE (BOPPG30)

Politihøgskolen

2021

Kand.nr: 209

Antall ord: 6169

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	3
1.1 Begrunnelse for valg av tema.....	4
1.2 Problemstilling og avgrensning.....	4
2.0 Metode	5
2.1 Teoretisk oppgave	5
2.2 Metodisk forankring	6
2.3 Forforståelse	6
2.4 Kildekritikk.....	7
3.0 Teori og drøfting	7
3.1 Det ideelle avhøret.....	7
3.2 Skiftarbeid	8
3.3 Stress.....	12
3.4 Følelser	16
4.0 Avslutning	18
5.0 Litteraturliste	19
5.1 Selvvalgt litteratur	21

1.0 Innledning

«Avhør er trolig en av politiets mest brukte, og utvilsomt en av de viktigste, etterforskningsmetoder» (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 191).

Avhør har en stor betydning i all etterforskning, inkludert etterforskning som foregår ute på stedet. Arbeidsformen politiarbeid på stedet (PPS) er et av tiltakene beskrevet i «Handlingsplan for løft av etterforskningsfaget» fra 2016, og den legger til rette for at politipatruljene i større grad skal gjennomføre etterforskningsoppgaver på stedet. Avhør er ett av de mest sentrale elementene i arbeidsformen, og det å sikre en forklaring på et tidlig tidspunkt er med på å øke kvaliteten i straffesaksbehandlingen (Myhrer, 2018, s. 3).

At kvaliteten på avhøret øker handler om at politipatruljen tar opp forklaringer innenfor den gyldne time, og som et resultat av det vil forklaringen den avhørte gir være minst mulig påvirket, endret eller slettet fra minnet (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 31). Ifølge Politidirektoratet har det vært en voldsom økning i avhør tatt av patruljene, og i enkelte distrikter er økningen på flere hundre prosent (Mortvedt & Trædal, 2017). Denne informasjonen forteller oss at det å sikre en forklaring på stedet er viktig for avhørets bevisverdi.

Den treårige bachelorutdanningen på Politihøgskolen blir beskrevet som bærebjelken for hele politietaten (POD, 2017, s. 6). Poenget er at man skal tilegne seg kunnskap og lære seg ulike ferdigheter som gjør en rustet til å takle det virkelige arbeidslivet. Når det gjelder avhør har opplæringen på Politihøgskolen konsentrert seg om avhør som foregår i omgivelser uten forstyrrelser fra omverdenen. Dette er omgivelser en polititjenesteperson i stor grad har kontroll over, og som i praksis er de avhørene som tas på politistasjonen.

De polititjenestepersonene som arbeider operativt, vil ofte stå ovenfor et mangfold av ulike situasjoner. De kan være komplekse, krevende og forstyrrende å stå i. Når politiet står ansikt til ansikt med ulike situasjoner ute på stedet finnes det ingen «av-og-på-knapp» hvor de kan pause det som skjer, eller ta avstand fra det som møter dem. Sansesystemet vårt og den påfølgende persepsjonsprosessen fungerer ikke som en bryter, og vi er totalt avhengig av dem i en avhørssituasjon ute på stedet for å kunne ta inn over oss og bearbeide den informasjonen den avhørte gir.

Det settes et for stort fokus på hva slags kompetanse en polititjenesteperson skal inneha når det kommer til avhør. Kunnskap om retts- og vitnepsykologi og etiske prinsipper er sentralt, og rettssikkerhet, menneskerettigheter, tillitt og åpenhet er grunnleggende verdier enhver skal inneha (Riksadvokaten, 2016, s. 1). God kunnskap om selve avhørsprosessen vil også være avgjørende for å kunne gjennomføre et godt avhør. Det reiser seg da spørsmål knyttet til polititjenestepersonen og hans/hennes kompetanse om seg selv i en avhørssituasjon ute på stedet. Hvilke momenter kan vanskeliggjøre det å innhente en forklaring på stedet i henhold til standardene som settes for politiavhør? Kan ubevissthet omkring hva som påvirker persepsjonen til en polititjenesteperson gå på akkord med avhørets kvalitet?

1.1 Begrunnelse for valg av tema

Motivasjonen for å utdype og tilegne meg mer kunnskap om dette temaet baserer seg på egen erfaring fra praksisåret. Jeg var verken godt nok forberedt eller klar over forskjellen på det å ta avhør på politistasjonen, og det å ta avhør på stedet. Jeg var ikke forberedt på at ulike momenter påvirket oppmerksomheten min og hva jeg registrerte under avhørssituasjonen i så stor grad det faktisk gjorde. Det hele handlet om at jeg måtte gå i meg selv og reflektere over min egen vurdering og innsats under avhør på stedet. På bakgrunn av dette bestemte jeg meg for å være til stede og observere en medstudent når vedkommende skulle gjennomføre et avhør på stedet. Det jeg observerte var at essensen i det den avhørte forklarte ikke ble oppfattet av medstudenten, og at relevante spørsmål i forhold til saken ikke ble stilt. Denne observasjonen var frustrerende ettersom det også kunne skje meg uten at jeg var det bevisst.

1.2 Problemstilling og avgrensning

Med utgangspunkt i innledningen og begrunnelsen for valg av tema har jeg kommet frem til følgende problemstilling:

«Hva kan påvirke persepsjonen til en polititjenesteperson under et avhør på stedet, og hvordan utfordrer dette objektiviteten?»

Oppgavens størrelse gjør at jeg er nødt til å avgrense, slik at fordypninger på flere områder ikke blir aktuelt selv om dette kunne vært interessant. Det er informasjonsinnhenting og oppsummeringen av avhøret oppgaven fokuserer på. Oppgaven handler som sagt om polititjenestepersonene som avhørere, og ikke på dem som blir avhørt. Statusen til den avhørte

fokuseres det dermed ikke på. Utgangspunktet når det gjelder polititjenestepersonene som tar avhør så gjelder det operativt personell uavhengig av stilling. Det kan være flere momenter som kan påvirke persepsjonen til en polititjenesteperson og som kan utfordre objektiviteten. I oppgaven settes søkelyset på tre utvalgte momenter, som er skiftarbeid, stress og følelser.

2.0 Metode

2.1 Teoretisk oppgave

«En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap», beskriver Dalland som har sitert sosiologen Vilhelm Aubert (Dalland, 2017, s. 85). Jeg har valgt å skrive en teoretisk oppgave. Det betyr at jeg tar utgangspunkt i allerede eksisterende forskning, vitenskapelige artikler og faglitteratur som jeg drøfter opp mot hverandre. På den måten blir metoden er viktig verktøy for å kunne belyse min problemstilling.

Det å kunne forsket på dette temaet selv, enten ved å bruke kvalitative eller kvantitative metoder, hadde vært svært spennende. Ved å bruke kvalitative metoder kunne jeg fått dypere innsikt i polititjenestepersonenes egne erfaringer og bevisstgjøring omkring problemstillingen. Ved å bruke kvantitative metoder kunne jeg fått en oversikt over mange polititjenestepersoner som opplever utfordringer knyttet til problemstillingen, og eventuelt i hvilke typer oppdrag utfordringene er størst. De to metodene bidrar på hver sin måte til å få en bedre forståelse av det samfunnet vi lever i, og hvordan mennesker, grupper og institusjoner handler og samhandler (Dalland, 2017, s. 86).

Det finnes lite forskning omkring avhør på stedet, hva som kan påvirke polititjenestepersoner i en avhørssituasjon og hvilke utfordringer de kan oppleve. På det grunnlaget hadde en empirisk studie vært et viktig bidrag til bredere innsikt og kunnskap. En slik metode blir dermed ikke et alternativ på grunn av oppgavens størrelse, og tidsbruken metoden krever kombinert med begrenset arbeidskapasitet i løpet av skolesemesteret. På den andre siden bidrar en teoretisk oppgave til masse nyttig kunnskap på ulike fagområder som er gunstig å ha med seg videre i arbeidslivet.

2.2 Metodisk forankring

Arbeidet med å innhente litteratur til oppgaven har vært utfordrende. Hovedgrunnen til det er manglende forskning på feltet. Den forskningen som eksisterer, fokuserer i hovedsak på politiets avhørsmetoder og hvordan disse kan påvirke den avhørtes forklaring. Innledningsvis startet jeg med å bruke søkemotorene Oria og Google Scholar. Dette for å finne aktuelle bøker og forskningsartikler tilknyttet problemstillingen. Jeg brukte varierte søkeord, som blant annet «politiarbeid på stedet», «avhør på stedet», «objektivitet i avhør» og «persepsjon». Selv om mine søkeord gav et bredt resultat kan det ikke garanteres at andre relevante artikler og forskning er blitt oversett.

Mange av resultatene som dukket opp førte meg videre til andre nettsteder som hadde publisert fagartikler som jeg har brukt i min oppgave. Underveis i prosessen har jeg også hatt kontakt med ansatte ved Politihøgskolen og deres bibliotek i Oslo samt redaktøren i Politiforum, og dette for å få anbefalt litteratur til oppgaven. De anbefalingene jeg fikk har vært til stor hjelp.

2.3 Forforståelse

Forforståelse er den oppfatningen man bringer med seg i det materialet man skal bearbeide og tolke (Olsvik, 2013, s. 111). Valg av tema og problemstilling i oppgaven er gjort på bakgrunn av mine egne interesser og erfaringer. Dermed er det viktig for meg å være bevisst min egen forståelse eller mine egne fordommer før jeg begynner mitt arbeid med oppgaven. En fordom kan forklares som en dom på forhånd, som betyr at vi alltid har en mening om et fenomen før vi undersøker det (Dalland, 2017, s. 92). Bevissthet omkring dette er viktig og gjør at en er nødt til å holde seg nøytral, og på det grunnlaget blir objektivitet et viktig nøkkelord å forholde seg til igjennom hele prosessen.

Min forforståelse omhandler det at polititjenestepersoner som arbeider operativt og som tar avhør på stedet, ikke er bevisst på hvordan ulike momenter i omgivelsene eller forhold i en selv kan påvirke det arbeidet en gjør. Dette med tanke på mine egne erfaringer i praksisåret som jeg har skrevet om innledningsvis. Til tross for denne forforståelsen er det viktig at jeg nullstiller hodet og forholder meg objektiv slik at mitt syn ikke vil farge oppgaven.

2.4 Kildekritikk

I en teoretisk oppgave får man muligheten til å belyse problemstillingen ut fra flere forskjellige synspunkter i form av eksisterende litteratur. Det å være kritisk til bruk av kilder er viktig for at en selv og andre skal forstå i hvilken grad litteraturen man har funnet lar seg bruke til å beskrive og belyse problemstillingen (Dalland, 2017, s. 96). Det finnes lite forskning om avhør på stedet og hvordan slike avhørssituasjoner utfordrer oss. På det grunnlaget er det viktig at jeg reflekterer over hver eneste kilde og vurderer deres relevans for oppgaven. Derfor er det viktig at kildene er objektive og oppdaterte, at de er en blanding av kvalitative og kvantitative undersøkelser, og at både primærkilder og sekundærkilder blir benyttet. En slik kombinasjon vil gjøre oppgaven helhetlig.

3.0 Teori og drøfting

3.1 Det ideelle avhøret

Måten ulike etterforskningsskritt gjennomføres og protokolleres på, herunder avhør, er en forutsetning for at straffesaker kan behandles med høy kvalitet (Riksadvokaten, 2016, s. 1). Denne høye kvaliteten knyttes i stor grad opp mot den materielle sannhets prinsipp: at straffesaken skal få et riktig objektivt resultat (Jakobsen, Stridbeck & Langballe, 2018, s.1). Kravet om å forholde seg objektiv er forankret i EMK artikkel 6. Det er i tillegg nedskrevet i strpl. §§ 226 tredje ledd og 55a siste ledd, og i pl. §6 tredje ledd. I disse blir objektiviteten gjenspeilet som en av rettssikkerhetens viktigste prinsipper. Men hvorfor har objektivitet fått en særstilling i avhør, og hva innebærer det å være objektiv?

Formålet med avhøret er å innhente informasjon, på en pålitelig, adekvat og effektiv måte, som belyser sakens helhet (Riksadvokaten, 2016, s. 1). Det kan være flere bevis av betydning for en straffesak, men det er kun de involverte som har personlige førstehåndsopplysninger om det de har sett, følt, tenkt eller opplevd (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 191). På det grunnlaget er avhør et utrolig viktig etterforskningsskritt, og informasjonen som fremkommer der er av stor betydning når påtalemyndigheten skal avgjøre om det er begått en straffbar handling, hvem som eventuelt har begått den og om vedkommende kan straffes. Avhøret blir dermed betydningsfullt når valg av strafferettslig reaksjon og utmålingen av denne skal vurderes (Riksadvokaten, 2016, s. 2).

Skal man etterleve avhørets formål er man nødt til å forholde seg objektiv, ellers reduseres avhørtes kvalitet og dets bevisverdi. Det å være objektiv handler om å være upartisk og saklig. Politiet er ikke tildelt rollen som den dømmende makt, og de skal verken styres eller farges av egne meninger eller vurderinger under hele etterforskningen. Det at man ikke skal styres av det subjektive inkluderer også de menneskelige prosessene man ikke alltid har kontroll på, og som ofte skjer uten at en selv er det bevisst.

Avhør er et bevis som er sårbart for påvirkning fra begge parter. På den ene siden skal informasjonsinnhenting foregå uten at den avhørte blir påvirket. På den andre siden skal også polititjenestepersonen som gjennomfører avhøret være upåvirket. Å forholde seg objektiv vil dermed sikre at man oppnår det. Men er det å skulle forholde seg objektiv enklere sagt enn gjort? Jeg skal nå se på tre ulike momenter som kan påvirke persepsjonen til en polititjenesteperson under et avhør på stedet, og drøfte hvordan denne påvirkningen kan utfordre objektiviteten og kvaliteten i avhøret.

3.2 Skiftarbeid

En studie gjort av Marti mfl. forklarer at nattskiftarbeid er kjent for å føre til døgnrytmeforstyrrelser, som igjen forårsaker underskudd i kognitive funksjoner (Marti, Patil, Mrdalj, Meerlo, Skrede, Pallesen, Pedersen, Bramham & Grønli, 2017). Kognitive funksjonene omfatter blant annet sanseoppfattelse, persepsjon, oppmerksomhet og hukommelse (Malt, 2009). Det at den normale døgnrytmen prøver å skaffe søvn om natten og våkenhet om dagen skaper ofte en mismatch mellom arbeidskrav en utsettes for på jobben og hjernen sin «klokke» som ønsker å fremme søvn (Marti et.al., 2017). Forskerne i studien gjorde et eksperiment på rotter hvor de simulerte skiftarbeid på dem, for å undersøke om hjernen fungerer annerledes når den arbeider på en tid den normalt skal gå i dvale.

Forskerne oppdaget at klokkegenet i hjernen ikke fungerte som det skulle etter simulert nattskift (Lilleåsen, 2018). Klokkegenene i kroppens celler og i hjernen er oppskriften til proteiner, som styrer når man er våken og når man er trøtt. I hjernen er disse proteinene viktig for hjernecellene når de sender, mottar og bearbeider informasjon (Lilleåsen, 2018).

Resultatene i studien viste endringer i produksjonen av proteiner (Marti et.al., 2017), ved at produksjonen i den fremre delen av hjernebarken var regulert ned etter tre «nattskift». Den delen av hjernen er viktig for blant annet oppmerksomhet og konsentrasjon. En av forskerne i studien mener at det er rimelig å anta at funnene også gjelder for mennesker (Lilleåsen, 2018).

Det å arbeide skift er en del av hverdagen til dem som arbeider operativt. Skiftordningen består som regel av dag-, kvelds- og nattevakter. Å snu om døgnrytmen blir dermed nødvendig, og konsekvensene av å tvinge kroppen til å være våken når den normalt skal gå i dvale kan være problematiske jf. studien til Marti mfl. Det at produksjonen av proteiner reduseres i den fremre delen av hjernebarken (som er viktig for oppmerksomhet og konsentrasjon) er interessant med tanke på polititjenestepersonens evne til å motta og bearbeide den informasjonen som fremkommer under et avhør tatt på stedet. På det grunnlaget blir det naturlig å trekke inn et begrep som er svært sentralt i operativ sammenheng, som er perseptuell innstilthet (Eid & Johnsen, 2005, s. 86).

Perseptuell innstilthet kan defineres som en tendens eller en tilbøyelighet til å fokusere på visse aspekter ved en situasjon, noe som fører til at man overser andre aspekter ettersom oppmerksomheten er rettet mot noe annet (Eid & Johnsen, 2005, s. 87). Dette henger sammen med at persepsjonen er selektiv, og at vi selv (bevisst eller ubevisst) velger å rette oppmerksomheten mot noe fremfor noe annet slik at annen informasjon går tapt. Begrepene omhandler dermed samme faktum. Det at skiftarbeid og konsekvensene av det kan påvirke oppmerksomheten og konsentrasjonen kan være en forsterkende faktor på den perseptuelle innstiltheten og den selektive persepsjonen. Dette kan være problematisk ute på stedet hvor en polititjenesteperson ikke kan kontrollere de ytre omgivelsene.

Persepsjon handler om sanseintrykk som skjer her og nå, og mennesker legger til eller trekker fra sanseintrykk når de danner seg en egen forståelse av den verdenen de lever i. Denne utvelgelsen av informasjon kan skje både bevisst og ubevisst uavhengig av hvor man retter oppmerksomheten i den situasjonen man befinner oss i. Ute på stedet kan polititjenestepersoner finne seg i svært ulike omgivelser og bli utsatt for flere sanseintrykk samtidig. En polititjenesteperson kan for eksempel finne seg et par meter unna en trafikkulykke hvor politiarbeid fortsatt pågår, eller på et undersøkelsesrom på legevakten hvor sykepleiere og leger snakker sammen i bakgrunnen. Det kan være andre polititjenestepersoner som er til stede under avhøret, hvor deres tilstedeværelse kan være forstyrrende enten ved at de svarer på oppkall på samband eller at de vurderer polititjenestepersonen som tar avhøret. Dette i en kombinasjon kan utfordre objektiviteten til polititjenestepersonen ettersom han/hun ikke klarer å prosessere og ta inn over seg alle sanseintrykkene han/hun utsettes for. De sanseintrykkene de velger å ta inn over seg vil dermed gå på bekostning av andre, og informasjon tilknyttet dem vil dermed gå tapt.

Riksadvokaten understreker i sitt rundskriv at objektivitetsplikten skal etterleves, og dette ved at man skal belyse momenter som er av betydning for straffesaken i avhøret (Riksadvokaten, 2016, s. 1). Det at en polititjenesteperson kan ha problemer med å rette oppmerksomheten mot den avhørte og konsentrere seg, kan føre til at informasjonsinnhentingene går i retning av å bli mer subjektiv. Det at persepsjonen er selektiv og at mennesker er tilbøyelige til å rette oppmerksomheten mot visse aspekter i en situasjon enn andre, gjør en polititjenesteperson som arbeider skift sårbar ettersom det gir han/hun vansker med å holde fokus under avhøret. Dersom oppmerksomheten rettes mot andre aspekter ved avhørssituasjonen enn på den avhørte, kan det være fare for at informasjon fra den avhørte ikke «når» lyttesansen til avhøreren.

Utvelgelsen av sanseinntrykk i en avhørssituasjon, enten den skjer bevisst eller ubevisst, gjør persepsjonen subjektiv ettersom den springer ut fra polititjenestepersonens opplevelse av omverdenen. Ansvar ligger på den enkelte polititjenesteperson til å belyse alle momentene som er av betydning for saken. Belyses kun deler av saken og ikke hele, på grunn av skiftarbeidets påvirkning på persepsjonen, kan en av konsekvensene være at den informasjonen den avhørte gir bli fragmentert eller ikke helhetlig. Det at informasjon kan gå tapt som en følge av polititjenestepersonens skiftordning og hvordan den påvirker han/henne, kan danne sprekker i objektiviteten. Man forholder seg ikke objektiv om det er ens egne menneskelige prosesser som styrer hva slags informasjon som blir en del av avhøret eller ikke. Er det andre utfordringer ved å arbeide skift enn vansker med konsentrasjonen og oppmerksomheten?

Dansk Sygeplejeråd skrev en rapport i 2004 som handler om hvordan skiftarbeid og power-napping påvirker de indre biologiske rytmer, søvn og prestasjoner. Rapporten tar utgangspunkt i 22 vitenskapelige artikler om emnet. Det forklares der at den mest negative konsekvensen med dårlig søvn er at man husker dårlig, i tillegg til at man har problemer med å konsentrere seg (Dansk Sygeplejeråd, 2004, s. 3). Her trekkes redusert hukommelse frem som en faktor som påvirkes av skiftarbeid og dårlig søvn. Hukommelsen er den prosessen som gjør det mulig å registrere, lagre og senere hente frem informasjon fra sansene, og denne prosessen er svært gjeldende i en avhørssituasjon ute på stedet.

Skal en polititjenesteperson ta et avhør på stedet må han/hun rette fokuset på den avhørte, noe som krever konsentrasjon for å ikke glemme det som blir sagt (Phelps & Larsen, 2017, s. 48). Under et avhør på stedet er det korttidshukommelsen som gjør seg gjeldende, og den gjør det

mulig å bevare eller gjenta informasjon umiddelbart etter at den er mottatt.

Korttidshukommelsen er svært begrenset i både tid og omfang, og informasjon vi hører i ett øyeblikk forsvinner om vi ikke holder det i minnet ved å gjenta det kontinuerlig (Svartdal, 2009). Det at hukommelsen også reduseres kan forsterke det at informasjonsinnhentingene går i retning av å bli mer subjektiv enn objektiv.

Korttidshukommelsen gjør som sagt mulig å bevare og gjenta informasjon umiddelbart etter at den er mottatt. En polititjenesteperson er avhengig av det for å kunne danne seg en oversikt over den aktuelle saken, og for å kunne stille rettsrelevante og kritiske spørsmål. Det er begrenset hvor mye informasjon man klarer å huske samtidig, og ulempen med korttidshukommelsen er at den er svært sårbar. Informasjon som man mottar, kan forsvinne på et blunk dersom man ikke holder informasjonen vedlike ved å gjenta den. Dette forteller oss hvor viktig det er å være konsentrert under et avhør på stedet, og dette særlig med tanke på hvor mye støy og forstyrrende elementer de ytre omgivelsene kan by på. Rapporten til Dansk Sygeplejeråd forklarer at den mest negative konsekvensen med skiftarbeid og dårlig søvn er at man husker dårlig og har problemer med å konsentrere seg. Kan en konsekvens av dette være at viktig informasjon i avhøret glipper, ettersom polititjenestepersonen kan få problemer med å huske det den avhørte forklarte?

Dersom en polititjenesteperson ikke har fått med seg informasjon som belyser alle momenter av betydning for saken, kan utgangspunktet for å stille rettsrelevante spørsmål bli dårlig. Hvilke temaer som blir vektlagt og hvilke spørsmål som blir stilt skal ikke bero på skiftarbeidets påvirkning på polititjenestepersonens persepsjon. Informasjon som den avhørte gir er selve kjernen i avhøret, og har dermed stor betydning for den videre etterforskningen av saken. Manglende informasjon eller informasjon som belyser en side mer enn den andre, kan i ytterste konsekvens føre til at etterforskningen stagnerer, føres i feil retning eller at saken unødig henlegges. Skiftarbeidets påvirkning på persepsjonsprosessen kan bli forsterket av andre momenter, som sammen kan vanskeliggjør det å holde seg objektiv ytterligere. Stress er derfor det neste momentet jeg skal se nærmere på.

3.3 Stress

Det er åpenbart at de polititjenestepersonene som arbeider operativt kan bli utsatt for ulike former for stress. Kildene til stress kaller vi for stressorer, og de kan komme fra de ytre omgivelsene eller indre forhold i personen selv (Risan & Skoglund, 2013, s. 22).

Ordenstjenesten er i sin natur hendelsesstyrt og kan dermed være grobunnen for en rekke stressorer. Åpenbare stressorer kan for eksempel være uvisshet og tidspress ved utrykning til et tjenesteoppdrag (Risan & Skoglund, 2013, s. 53). Omgivelsene rundt kan i tillegg by på utfordringer og skape belastninger for en polititjenesteperson som skal ta et avhør. Det kan være tilskuere trekker seg nærmere på grunn av nysgjerrighet, det kan være mangel på ressurser tilknyttet oppdraget og det kan være ventende oppdrag på samband som gjentar seg. Stressorer kan gi polititjenestepersonen reaksjoner av både fysiologisk og psykologisk art, men det er de psykologiske reaksjonene som er mest interessante når det kommer til hvordan disse kan påvirke persepsjonen.

Morten Sjustøl har skrevet en masteroppgave hvor han forsket på stress i operativt politiarbeid. Sjustøl har selv hatt mange års operativ erfaring fra den generelle ordensavdelingen og fra utrykningsenheten. I masteroppgaven tok Sjustøl i bruk kvalitativ metode, hvor informantene hadde bakgrunn fra politiet, forsvaret og helsevesenet. Funnene fra dybdeintervjuene som ble gjort viste at dårlig søvn, som følge av turnusarbeid, gir dårlige prestasjoner og kan gi en uheldig effekt på stressnivået (Sjustøl, 2017, s. 34). Det å arbeide skift og oppleve en slags kronisk tretthet kan på lengre sikt føre til et høyere stressnivå og en redusert evne til å takle komplekse situasjoner. Det viser en annen undersøkelse (Vila, Morrison & Kenney, 2000, s. 8). En av informantene i masteroppgaven til Sjustøl, med bakgrunn i politiet, uttalte dette i dybdeintervjuet: "Søvn er viktig. Har vært med på ting oppgjennom årene gjennom politi og forsvaret med lite søvn og det er liten tvil om at den kognitive kapasiteten går ned» (Sjustøl, 2017, s. 51). En undersøkelse gjort av Pilcher og Huffcutt i 1996 som Eid og Johnsen viser til i boken «Operativ psykologi», understøtter det at den kognitive kapasiteten svekkes. Hukommelsen trekkes i den undersøkelsen frem som en side ved den kognitive kapasiteten som svekkes (Sjustøl, 2017, s. 51). Med utgangspunkt i denne informasjonen ser vi at skiftarbeid og stress henger sammen, og at dem i kombinasjonen kan påvirke den kognitive kapasiteten i negativ retning.

I en avhørssituasjon på stedet kan denne kombinasjonen skape problemer når en polititjenesteperson skal innhente informasjon fra den avhørte. Under et avhør er polititjenestepersonen avhengig av en høy grad av kognitiv kapasitet for at han/hun skal

kunne klare å ta inn over seg, tolke og bearbeide informasjonen som fremkommer. Det er det som er selve kjernen i persepsjonsprosessen, og ute på stedet blir polititjenestepersonene særlig utfordret ettersom han/hun kan utsettes for svært mange sanseintrykk samtidig. I praksis gjennomføres et avhør på stedet ved at man tar lydopptak under hele avhøret, og noterer ned stikkord ut fra den informasjonen avhørte gir (Mortvedt & Trædal, 2017). Dette kalles i praksis for diktat til lydopptak. Polititjenestepersonen bruker stikkordene som grunnlag for å stille rettsrelevante spørsmål, og bruker dem til slutt når de skal oppsummere forklaringen. Det er denne oppsummeringen den avhørte godkjenner som sin forklaring. Å ta lydopptak er obligatorisk, og med den begrunnelsen at den avhørte skal ha en sikkerhet for at alt han/hun har forklart kommer med i oppsummeringen (Riksadvokaten, 2009, s. 3). Men selv om avhøret er sikret på lyd, vil ikke utfordringene tilknyttet avhørssituasjonen forsvinne av den grunn.

På den ene siden har polititjenestepersonene evne til å sanse alt som skjer i en avhørssituasjon på stedet, men det er på den andre siden begrenset hvor mye informasjon de klarer å registrere og ta inn over seg. Sansene følger med oppmerksomheten hvor den rettes, noe som vil føre til at annen informasjon i situasjonen går tapt. Dette kalles som sagt for selektiv persepsjon. Under et avhør på stedet må polititjenestepersonen rette sin fulle og hele oppmerksomhet mot den avhørte for å kunne klare å tolke og bearbeide informasjonen han/hun gir. Dette krever høy grad av kognitiv kapasitet, og som vi har sett ovenfor kan skiftarbeid og dårlig søvn føre til et økt stressnivå og en redusert kognitiv kapasitet. Et økt stressnivå kan det gi ulike psykologiske reaksjoner, som for eksempel dårlig konsentrasjon, økt distraherbarhet og en flakkende oppmerksomhet (Risan & Skoglund, 2017, s. 43). Kan disse psykologiske stressreaksjonene skape vanskeligheter med å skulle forholde seg objektivt?

Det å skulle forholde seg objektivt handler som sagt om at politiet skal kartlegge alle momenter som er av betydning for den aktuelle saken. Det understrekes i riksadvokatens rundskriv at avhører skal ha oppmerksomheten rettet mot akkurat det (Riksadvokatens, 2016, s. 3). Bruk av åpne spørsmål vil forhindre at polititjenestepersonen legger for klare føringer omkring hva avhørte skal forklare seg om, og er en god måte å sikre objektivitet på. Undersøkelsene ovenfor trekker frem hukommelsen som en side ved den kognitive kapasiteten som svekkes. I underkapittelet om skiftarbeid har jeg sett på hvor viktig hukommelsen er for å kunne huske det den avhørte forklarer. Den informasjonen vi har innkodet i korttidshukommelsen danner grunnlaget for spørsmålene som stilles og den informasjonen som kommer med i oppsummeringen. Vi vet at et økt stressnivå kan gi

psykologiske stressreaksjoner som dårlig konsentrasjonen, økt distraherbarhet og en flakkende oppmerksomhet. Kan slike kognitive forstyrrelser under informasjonsinnhentingene føre til at polititjenestepersonen ubevisst tar i bruk spørsmål av mer ledende og lukkede art?

Studenter ved «Master i etterforskning» på Politihøgskolen fikk i arbeidskrav å drøfte fordeler og ulemper politiarbeid på stedet har for kvaliteten på etterforskningen. Masterstudentene bestod av polititjenestepersoner med ca. fem til 25 års erfaring i innen taktisk og teknisk etterforskning og påtale, både fra politidistrikter og særorganer (Myhrer, 2018, s. 8). Mer enn 2/3 av studentene fremhevet stress og tidspress som svakheter ved arbeidsmetoden.

Konkurrerende oppgaver på stedet og andre ventende oppdrag trekkes frem som tydelige stressfaktorer. På det grunnlaget trodde masterstudentene at etterforskningskrittene ikke ville bli utført politifaglig og prosessuelt korrekt. Noen la også frem til at politipatruljene ikke ville få gjort et skikkelig arbeid på stedet på grunn av dette (Myhrer, 2018, s. 10). Kan dette knyttes spesifikt opp mot avhør tatt på stedet?

Konkurrerende oppgaver på stedet og andre ventende oppdrag oppleves som tydelige stressorer under utførelsen av politiarbeid på stedet. Dette kan tyde på at polititjenestepersonene opplever et høyt arbeidspress, ettersom uttalelsene til masterstudentene peker i retningen av at politipatruljene har dårlig eller begrenset tid på hvert oppdrag. I «Handlingsplan for løft av etterforskningsfeltet» fra 2016 blir det fremhevet at en av utfordringene på etterforskningsfeltet ligger i et høyt arbeidspress, noe som kan resultere i redusert kvalitet i det arbeidet som blir utført (Politidirektoratet, 2016, s.15). I tillegg gjelder prinsippene og kravene i all etterforskning også det arbeidet som utføres på stedet, og dermed blir politiarbeid på stedet svært krevende for politipatruljene (Bjerknes & Fahsing, 2018, s. 379).

Det er tydelig at polititjenestepersonene har et stort ansvar når det gjelder å utføre etterforskning på stedet, ettersom kravene og prinsippene for all etterforskning skal følges. Dette gjelder også det å skulle forholde seg objektiv i avhør. Forventinger om å prestere, tidspress, konkurrerende oppgaver på stedet og ventende oppdrag er indre stressorer som kan øke stressnivået. Det at oppdraget og situasjonen på stedet trekker til seg publikum kan også være et svært forstyrrende element når en polititjenesteperson skal ta et avhør. De psykologiske stressreaksjonene en da kan få er dårlig konsentrasjon, økt distraherbarhet og flakkende oppmerksomhet. Disse stressorene kan skape forstyrrelser i persepsjonsprosessen under informasjonsinnhentingene, og derfor kan det være en sannsynlighet for at den

informasjonen den avhørte gir ikke blir tolket eller gitt mening ettersom konsentrasjonen blir dårligere og det er fare for at oppmerksomheten flakker. Dersom fokuset på den avhørte tidvis fravikes, kan det føre til at polititjenestepersonen i mindre grad får en sammenhengende forklaring fra den avhørte. Hukommelsen kan også bli redusert på bakgrunn av et økt stressnivå, noe som kan understøtte det at polititjenestepersonen ikke klarer å danne seg en sammenhengende forklaring. Tennessee Williams sa: «Life is all memory, except for the one present moment that goes by so quick you hardly catch it going». Dette sitatet rommer en viktig sannhet om hvor flyktig vår opplevelse av virkeligheten er (Norman, 2019, s. 95). Den avhørssituasjonen polititjenestepersonen befinner seg i skjer her og nå, resten er hukommelse. Derfor er det viktig at oppmerksomheten og fokuset er rettet mot den avhørte, for å forhindre en usammenhengende forklaring.

Flertallet av masterstudentene fremhevet tidspress, konkurrerende oppgaver på stedet og andre ventende oppdrag som tydelige stressorer i forbindelse med politiarbeid på stedet. Det spørsmålet som da reiser seg er om polititjenestepersonene, som en konsekvens av dette, ubevisst tar i bruk spørsmål av mer ledende og lukkende art ettersom tjenesten ikke gir tid eller rom for annet. Det krever tid, rom og rett fokus for å ta inn over seg, tolke og bearbeide den informasjonen sansene gir. De psykologiske stressreaksjonene en kan få går på bekostning av oppmerksomheten og konsentrasjonen. Vil stressorene som tidspress, konkurrerende oppgaver og ventende oppdrag øke tilbøyeligheten til å ta i bruk ledende og lukkende spørsmål for å fylle «hullene» som mangler i forklaringen til den avhørte? Mange av masterstudentene mente at disse stressorene ville føre til at etterforskningsskrittene ikke ville bli utført politifaglig og prosessuelt korrekt, og at politipatruljene ikke ville få gjort et skikkelig arbeid på grunn av det. Kan det knyttes til at polititjenestepersonen ubevisst leder den avhørte til å forklare seg om visse sider av saken kontra andre? Et avhør som vektlegger kun noen momenter av betydning for saken vil kunne redusere avhørtes kvalitet, og kan danne sprekker i politiets upartiskhet. Som en avslutning på drøftelsen skal jeg se på hvilken betydning følelser kan ha på persepsjonen, og hvordan følelser kan skape utfordringer når en skal forholde seg objektiv.

3.4 Følelser

Polititjenestepersoner som arbeider operativt vil ofte stå ovenfor vanskelige og utfordrende situasjoner. De kan ikke velge å distansere seg fra disse uansett hvor stort ubehag det kan gi, og som en konsekvens av det kan det utløse ulike følelser i dem (Sinnes, 2015). Følelser handler om vår subjektive tilstand- hvordan det *kjennes* å være glad, sint, trist og så videre (Norman, 2018, s.19). Erfaringene til flere polititjenestepersoner uttrykker det at så fremt man utfører politiarbeidet på en oppmerksom og konsentrert måte og klarer å holde følelsene under kontroll, kan man møte de verste og groteske situasjonene uten å bli psykologisk traumatisert (Hoel, 2019, s. 77). Stiller dette seg annerledes i en avhørssituasjon ute på stedet?

Følelsesmessige eller emosjonelle tilstander kan påvirke våre kognitive prosesser, som persepsjonen, oppmerksomheten og hukommelsen (Norman, 2019, s. 22). Det finnes empirisk støtte for å mene at vår nåværende humørtilstand former hva vi legger merke til og hva vi husker, og at vi har en tendens til å bli mer årvåkne for det rundt oss som er forenlig med vår emosjonelle tilstand. Fra et slikt perspektiv vil det dermed være mulig å hevde at emosjoner påvirker enhver form for kognitiv aktivitet (Norman, 2019, s. 22). At følelser vil påvirke de kognitive prosessene kan by på utfordringer når en polititjenesteperson skal ta imot en forklaring på stedet.

En teknikk som ofte benyttes i avhør er aktiv lytting. Det innebærer at man lytter ved å ha et interessant kroppsspråk, som for eksempel ved å nikke, gi små bekræftende ord og vende seg fysisk mot den man snakker med. Med andre ord handler det om å være mentalt til stede for den som avhøres (Bjerkenes & Fahsing, 2018, s. 225). Utfordringen ligger i det at teknikken krever en bevisst og aktiv deltakelse under hele avhøret, noe som forutsetter at oppmerksomheten er skjerpet. Å være oppmerksom handler om å bruke sansene til å registrere informasjon, og for å være en god lytter krever det en bevisst kognitiv innsats med å oppfatte, tolke, bearbeide og huske. Empiri viser at den emosjonelle tilstanden kan påvirke oppmerksomheten og persepsjonen til en person.

Det at politiet skal forholde seg profesjonelle i de situasjonene de står ovenfor er selvsagt, og det er en forutsetning for at politiarbeidet utføres på riktig måte. I tjenesteoppdrag kan polititjenestepersoner stå ovenfor mange triste og urettferdige skjebner, og møte mennesker som befinner seg i en sårbar og vanskelig livssituasjon. Det at politiet berøres av at andre har det vondt eller vanskelig gjør de i kraft av å være mennesker. Skiftes oppmerksomheten fra å aktivt lytte til det den avhørte forklarer til ens indre tanker og følelser om situasjonen og

personen en står ovenfor, kan det gå på bekostning av lyttesansen og hvilken informasjon som blir oppfattet og ikke. Vår følelsesmessige tilstand påvirker for det første oppmerksomheten, som igjen styrer hva vi ender opp med å prosessere dypere, hva vi prosesserer overfladisk, og hva vi kanskje ikke oppfatter i det hele tatt (Norman, 2019. s.81).

Uavhengig av hvilke følelser som utløses, vil de kunne være styrende for hvilke momenter i saken som blir belyst og ikke. Dette understøttes av empirien som viser at vår nåværende humørtilstand former hva vi legger merke til og hva vi husker. Tar polititjenestepersonene avhør av for eksempel en mistenkt i en trafikkulykke hvor konsekvensene har vært til uødig ulempe for den fornærmede, kan en følelse av for eksempel urettferdighet og irritasjon farge dem. Informasjon som samsvarer med disse følelsene, kan være den informasjonen som blir mest vektlagt. Annen informasjon som kan ha like stor betydning kan dermed stå i fare for å bli oversett og glemt, ettersom den ikke samsvarer med de opplevde følelsene. Opplevelsen av virkeligheten er svært flyktig, og hukommelsen er sårbar, den er formbar og den er påvirket av følelser. Det som er alarmerende er at hukommelsen påvirkes av følelser ofte uten at man selv er det bevisst (Norman, 2019, s. 95-96).

At hukommelsen påvirkes av våre følelser uten at vi selv er det bevisst skaper utfordringer for objektiviteten. Som nevnt ovenfor kan følelsene farge det vi husker. En konsekvens av dette kan være at informasjon som er forenlig med vårt humør, er den informasjonen som blir vektlagt og belyst i større grad enn informasjon som ikke gjør det. At dette er noe som kan skje uten at man selv er det bevisst kan få store følger for kvaliteten på avhøret ettersom objektivitetskravet ikke er overholdt. Følelsenes påvirkningskraft på persepsjonen kan på en måte sammenlignes med de kognitive forenklingsstrategier. De mistankene vi har kan gripe tak i oss og snevre inn vår kapasitet til å tenke åpent og fritt. Dermed kan man stå i fare for å ettersøke og innhente informasjon som kun bekrefter denne mistanken. I ytterste konsekvens kan det føre etterforskningen i feil retning eller at den mistenkte blir dømt på uriktig grunnlag. Følelsene kan også snevre inn vår kapasitet til å ettersøke og innhente informasjon som strider imot dem. Baseres informasjonsinnhenting på polititjenestepersonenes subjektive følelser tilknyttet situasjonen, vil det bryte med standardene satt for politiavhør. Man vil ikke lenger bli ansett som saklig, ettersom informasjonsinnhenting kan være farget av egne følelser, stemninger eller sympatier. Subjektivitet svekker avhørets bevisverdi, og mangelfull informasjon kan skape hindringer for fremgang i den videre etterforskningen.

4.0 Avslutning

Avhør blir beskrevet som en av de viktigste etterforskningsmetodene politiet har. Akkurat derfor er det viktig at alle polititjenestepersoner som tar avhør på stedet er bevisst og klar over hvilke utfordringen de kan møte på. Skiftarbeid, stress og følelser er tre momenter som påvirker persepsjonen, og sammen forsterker de hverandre slik at idealet om å forholde seg objektiv blir satt på prøve.

Politihøgskolen blir beskrevet som bærebjelken for hele politietaten. Det er her vi skal tilegne oss kunnskap og ferdigheter som gjør at vi klarer å utføre de oppgavene arbeidslivet gir oss, på en politifaglig og prosessuell riktig måte. På det grunnlaget er vi nødt til å ha kunnskap om hva som kan påvirke vår persepsjon når vi ser hva slags følger det kan få for kvaliteten på avhøret. Både skiftarbeid, stress og følelser påvirker våre kognitive funksjoner, og konsekvensene av det har vi sett kan være at viktig informasjon blir oversett eller at noen momenter ved forklaringen blir mer vektlagt enn andre. På det grunnlaget vil man kunne stå i fare for å miste objektiviteten. Et avhør tatt på stedet kan ofte være avgjørende for den videre etterforskningen, og i ytterste konsekvens kan et dårlig avhør på stedet føre til at etterforskningen stagnerer, føres i feil retning eller unødig henlegges.

Hvis vi ikke blir bevisst på hva som kan utfordre oss i det arbeidet vi gjør og konsekvensene dette kan få, vil vi heller ikke evne å håndtere det. Avhør er utvilsomt en av de viktigste etterforskningsmetodene politiet har, og trolig det mest brukte. Derfor er vi nødt til å bli bevisst utfordringene tilknyttet avhør på stedet i den treårige bachelorutdanningen, da ubevissthet omkring det kan gå på akkord med kvaliteten.

5.0 Litteraturliste

- Bjerknes, O.T & Fahsing, I.A. (2018). *Etterforskning: Prinsipper, metoder og praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving* (6.utg). Kap 3. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Dansk Sygeplejeråd. (2004). *Søvn og power napping ved vagtarbejde*. Hentet fra: https://dsr.dk/sites/default/files/24/rapport_-_soevn_og_power_napping.pdf [Lastet ned 12.01.21].
- Hoel, L. (2019). *Politiarbeid i praksis: Politibetjenters erfaringer*. (2.utg). Oslo: Universitetsforlaget.
- Jakobsen, K.K., Stridbeck, U & Langballe, Å. Objektivitet i avhør. *Avhør av fornærmede i straffesaker i Norge*. Tidsskrift for strafferett, 2018-06-29 (2), s. 74-101. Universitetsforlaget.
- Larsen, N.M & Phelps, J.M. (2017). Sosial kognisjon. I Phelps, J.M., Larsen, N.M & Singh, M (Red.), *Kommunikasjon og konflikthåndtering i operativt politiarbeid. Sosialpsykologiske perspektiver* (s. 40-70). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lilleåsen, L.R.B. (2018). Dette skjer med hjernen din på nattevakt. Politiforum. Hentet fra: <https://www.politiforum.no/audun-busest-forskning-hovedverneombud/dette-skjer-med-hjernen-din-pa-nattevakt/142283> Lastet ned [20.01.21].
- Malt, U. (2009). *Kognitive funksjoner*. Store Norske Leksikon. Hentet fra: https://snl.no/kognitive_funksjoner Lastet ned [08.03.21].
- Marti, A.R., Patil, S., Mrdalj, J., Meerlo, P., Skrede, S., Pallesen, S., Pedersen T.T., Bramham R.C & Grønli, J. (2017). *No Escaping the Rat Race: Simulated Night Shift Work Alters the Time-of-Day Variation in BMAL1 Translational Activity in the Prefrontal Cortex*. *Frontiers in Neural Circuits*. Hentet fra: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fncir.2017.00070/full> Lastet ned [20.01.21].
- Myhrer, T.-G. (2018). *Politiarbeid på stedet: Styrker og svakheter*. Tidsskrift for strafferett, 18(4),316-326. doi: 10.18261/issn.0809-9537-2018-04-07. https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/bitstream/handle/11250/2581668/politiarbeid_paa_stedet.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Lastet ned 12.01.21).

Mortvedt, O.M & Trædal, T. (2017). Firedobling i antall lydavhør på stedet. Politiforum. Hentet fra: <https://www.politiforum.no/iphone-lydavor-nyheter/firedobling-i-antall-lydavor-pa-stedet/135603> [Lastet ned 20.11.20].

Olsvik, E. H. (2013). *Vitenskapsteori for politiet: Tenkemåter i kunnskapsstyrt politiarbeid*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Politidirektoratet. (2016). Handlingsplan for løft av etterforskningsfeltet. Hentet fra: <https://www.politiet.no/globalassets/05-om-oss/03-strategier-og-planer/handlingsplan-for-loft-av-etterforskningsfeltet.pdf> [Lastet ned 05.01.21].

Politidirektoratet. (2017). Politi- og lensmannsetatens kapasitets- og kompetansebehov de kommende ti-årene. Hentet fra: <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/bemanning-ressurser-og-dekningsgrad/bemanning-og-dekningsgrad/politi--og-lensmannsetatens-kapasitets--og-kompetansebehov-de-kommende-ti-arene.pdf> [Lastet ned 02.03.21].

Riksadvokaten. (2016). *Politiavhør*. (Rundskriv nr.2/2016). Hentet fra: <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/09/Rundskriv-2016-2-Politiavh%C3%B8r.pdf> [Lastet ned 22.10.20].

Riksadvokaten. (2009). *Lyd- og bildeopptak av politiforklaringer*. (Ra 04-497 KHK/jaa 013). Hentet fra: <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2019/03/Lyd-og-bildeopptak-av-politiforklaringer.pdf> [Lastet ned 12.02.21].

Risan, P & Skoglund, T. H. (2013). *Psykologi i operativ tjeneste: stress og psykiske lidelser*. (1.utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Sinnes, Å. (2015). – Ikke bare en tøff skinnjakke. Politiforum. Hentet fra: <https://www.politiforum.no/nyheter/ikke-bare-en-toff-skinjakke/124453> [Lastet ned 15.01.21].

Svartdal, F. (2009). *Korttidshukommelse*. Store Norske Leksikon. Hentet fra: <https://snl.no/korttidshukommelse> [Lastet ned 14.01.21].

Vila, B.J., Morrison, G.B & Kenney, D.J. (2000). Improving Shift Schedule and Work-Hour Policies and Practices to Increase Police Officer Performance, Health and Safety. https://www.researchgate.net/publication/228106720_Improving_Shift_Schedule_and_Work-

[Hour Policies and Practices to Increase Police Officer Performance Health and Safety](#)

[Lastet ned 10.11.20].

Waage, S. Pallesen, S. & Bjorvatn, B. (2007). *Skiftarbeid og søvn*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, 44(4,) 428-433. Hentet fra:

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=15837&a= [Lastet ned 26.01.21].

5.1 Selvvalgt litteratur

Eid, J & Johnsen, B.H. (2005). Operativ psykologi. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. (415 sider).

Norman, E. (2019). Affekt og kognisjon. Oslo: Universitetsforlaget. (263 sider)

Sjustøl, M. (2017). Stress i operativt politiarbeid (Masteroppgave). Nord Universitetet. Hentet fra: [https://nordopen.nord.no/nord-](https://nordopen.nord.no/nord-xmlui/bitstream/handle/11250/2459432/Morten%2BSjust_prcent_F8I%2B-%2BStress%2Bi%2Boperativt%2Bpolitiarbeid.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

[xmlui/bitstream/handle/11250/2459432/Morten%2BSjust_prcent_F8I%2B-%2BStress%2Bi%2Boperativt%2Bpolitiarbeid.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://nordopen.nord.no/nord-xmlui/bitstream/handle/11250/2459432/Morten%2BSjust_prcent_F8I%2B-%2BStress%2Bi%2Boperativt%2Bpolitiarbeid.pdf?sequence=1&isAllowed=y) [Lastet ned 20.01.21]. (65 sider)